

Het begin van eeuwige oorlog

Op weg naar de eeuwige vrede?

Twee eeuwen geleden verschenen de geschriften van Von Clausewitz en Kant, die nog steeds veel invloed hebben op het westerse denken over oorlog en vrede. Kant was van mening dat een wereldvrede realiseerbaar was. Door het proces van integratie leek Europa in de periode 1945 – 2000 flinke stappen te zetten op weg naar een vreedzame Kantiaanse wereldgemeenschap. Er was sprake van een afname van de duur van conflicten, en een steeds geringer dodental per conflict. Volgens de auteur is de ‘war on terror’, die is uitgebroken na de aanslagen van 9/11, een heuse oorlog. Oorlog is dus zeker de wereld nog niet uit. Hoe komt het toch dat Kant ongelijk heeft gekregen?

Prof. dr. B.G.J. de Graaff*

Het moderne westerse denken over oorlog en vrede is sterk bepaald door de geschriften van twee Pruisen die ongeveer twee eeuwen geleden verschenen: Carl von Clausewitz' in 1832 postuum verschenen *Vom Kriege* ('Over de oorlog') en Immanuel Kants *Zum ewigen Frieden - Ein philosophischer Entwurf* ('Naar de eeuwige vrede') uit 1795. In dit laatste geschrift betoonde Kant zich niet alleen voorstander van wereldvrede, hij meende dat deze ook realiseerbaar was.¹

'Als van iemand gezegd kan worden dat hij de vrede heeft uitgevonden als meer dan een vroom streven, was het Kant', aldus de Britse militair historicus Michael Howard in zijn beschouwing *The Invention of Peace* ('De uitvinding van de vrede').²

Non-interventie beginsel

'De wijze van Königsberg', zoals Kant wel werd genoemd, somde enkele voorwaarden op voor zo'n mondiale vredestoestand. Net als de Engelse filosoof Thomas Hobbes een eeuw eerder, meende Kant dat oorlog de natuurlijke toestand was van mensen. Kant bleef echter niet steken in dit pessimisme. Hij meende dat een internationale aanvulling op het maatschappelijk verdrag van Rousseau politieke gemeenschappen kon weerhouden van het voeren van oorlog. Zo zou ten slotte een niet-ideale wereld veranderen in een ideale.

Onderdeel van zo'n aanvullend verdrag was het beginsel van non-interventie: staten zouden zich niet in elkaars aangelegenheden mogen mengen. Daarom was slechts zelfverdediging door weerbare burgers geoorloofd als vorm van oorlog; sluipmoord, gif mengen, uitlokking van verraad en soortgelijke oneervolle krijgslisten waren dat, aldus Kant, niet.

Verder zou tussen staten op basis van vrijwilligheid een internationale federatie tot stand

* De auteur is als hoogleraar verbonden aan de faculteit militair operationele wetenschappen van de Nederlandse Defensieacademie

1 Voor een Nederlandse vertaling met inleiding zie I. Kant, *Naar de eeuwige vrede. Een filosofisch ontwerp*, vert.: Th. Mertens en E. van Elden; voorwoord, inleiding en annotaties: Th. Mertens.

2 M. Howard, *The Invention of Peace. Reflections on War and International Order*, New Haven/London 2000, 31.

komen, een soort vredesbond, aangezien het lonkend perspectief van vermeerdering van welvaart zich tegen oorlog keerde en mensen en staten (Kant sprak van 'republieken') dus uit welbegrepen eigenbelang voor een internationaal gegarandeerde vrede zouden kiezen. Op grond van wat Kant betitelde als het 'kosmopolitisch recht' zouden staten gastvrijheid moeten verlenen aan burgers van andere staten, maar met behoud van hun oorspronkelijke nationaliteit. Kant bepleitte noch voorzag dus een wereldburgerschap.

Wie tussen 1945 en 2000 in West-Europa leefde, kon het idee hebben dat Kant gelijk kreeg. Door het proces van integratie leek Europa een flinke stap voorwaarts te zetten naar de vreedzame Kantiaanse wereldgemeenschap, zeker als deze ontwikkeling ook nog eens model zou staan voor regionale integratieprocessen elders in de wereld.

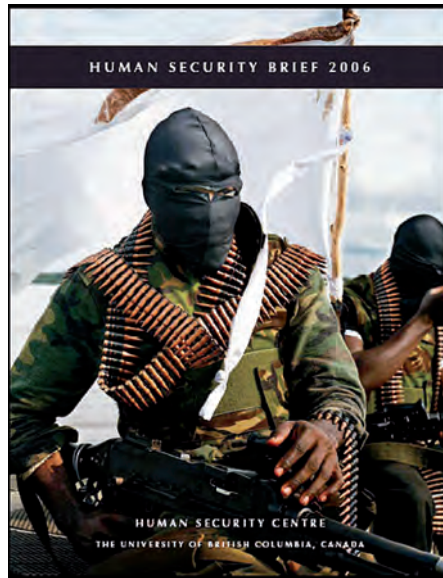
Afname van conflicten

De term 'debellicization' deed zijn intrede om een situatie te beschrijven waarin oorlog als instrument uit het politieke woordenboek leek te zijn verdwenen.³ Vanaf 2005 verschenen vanuit Canada positief getinte rapporten van het *Human Security Report Project*, die wezen op onder meer de afname van de duur van conflicten en het steeds geringere dodental per conflict, al werden die rapporten in de loop van de tijd toch iets somberder: het aantal conflicten waarbij staten betrokken is blijft de laatste jaren gelijk, ongeveer dertig tot veertig, en het aantal niet-statelijke conflicten vertoont een licht stijgende tendens.⁴

Dit zou men echter kunnen zien als een conjuncturele dip in een wereldhistorische trend van afname van geweld, zoals die is geconstateerd door de Canadees-Amerikaanse evolutiepsycholoog Steven Pinker in zijn magnum opus *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*.⁵

In oorlog zonder het te weten⁶

Enkele jaren geleden, teruggekomen van een vakantie, zo'n moment waarop de wereld nog net

Rapport HSRP

wat mooier lijkt dan die is omdat ik mij dan verstocken houd van het wereldnieuws, werd ik bij thuiskomst overvallen door een Journaalbericht waarin een persofficier naar aanleiding van een terrorismeproces sprak over hulpverlening aan de vijand. Wat nu? Had ik tijdens mijn vakantie het uitbreken van een oorlog gemist?

Nee, het was anders. Ik had mij niet gerealiseerd dat de *war on terror* een echte oorlog was. Net als vele anderen had ik, toen president Bush direct na de aanslagen van 11 september 2001 verklaarde 'Ik wil dat iedereen begrijpt dat we in oorlog zijn en zullen blijven totdat dit over is',⁷ geredeneerd dat dit 'natuurlijk' geen echte oorlog was.⁸

- 3 Vgl. W.J. Bennett, *Why We Fight. Moral Clarity and the War on Terrorism*, Washington D.C. 2003, 49; E.N. Luttwak, *Strategy: A New Era? The Tanner Lectures on Human Values Delivered at Yale University, October 11 and 12, 1989*, 48, <http://tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/Luttwak98.pdf>. Zie ook Howard, *Invention*, 100.
- 4 <http://www.hsrgroup.org>, laatstelijk Human Security Report Project, *Human Security Report 2012: Sexual Violence, Education, and War: Beyond the Mainstream Narrative*, Vancouver 2012.
- 5 S. Pinker, *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*, New York 2011. Zie ook <http://www.sg.uu.nl/nieuwsblog/2013/05/07/ons-betere-ik>.
- 6 S. Metz en Ph. Cuccia, *Defining War for the 21st Century*. 2010 Strategic Studies Institute Annual Strategy Conference Report, 2011, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB1036.pdf>, 8: 'How Do We Know That We Are at War?'
- 7 Geciteerd in R.A. Clarke, *Against All Enemies. Inside America's War on Terror*, New York 2004, 24.
- 8 Vergelijk. J. Mann, *Rise of the Vulcans. The History of Bush's War Cabinet*, New York etc. 2004, 304.

De *war on terror* is echter wel degelijk een oorlog gebleken, met echte militairen en met echte gesneuvelden, waarin het adagium werd: 'kill or be killed'.⁹ Binnen een etmaal na de aanslagen van 9/11 had de NAVO voor het eerst in haar bestaan artikel 5 van het Handvest ingeroepen. Drie dagen na de verwoestende aanslagen machtigde het Amerikaanse Congres president Bush militair geweld te gebruiken tegen alle staten, organisaties en personen die op de een of andere manier bij de aanslagen betrokken waren geweest. Amerika was, in de woorden van de latere NAVO-ambassadeur Ivo Daalder, 'ontketend'.¹⁰

'Lange oorlogen'

Het heeft onder meer geleid tot de, op het Vietnam-conflict na, twee langste aaneengesloten oorlogen waarin de Amerikanen ooit verzeild zijn geraakt: de oorlogen in Afghanistan en Irak. Weliswaar had Irak niets te maken met de aanslagen van 11 september 2001, maar de Amerikaanse regering legde dit verband wel.¹¹

Maar de oorlog tegen het terrorisme strekt zich nog veel verder over de wereld uit. Zij woedt bijvoorbeeld ook in Pakistan, Jemen, Somalië en Nigeria.¹² Het is een echte 'global war against terrorism'.¹³ Het duo terrorisme en oorlog vormde samen met armoede en problemen betreffende energie, water, voedsel en milieu, dan ook een van de zes thema's die uiteenlopende referentiegroepen verspreid over de wereld in de jaren 2002 en 2003 telkens opnieuw aanwezen als de zes grootste problemen

FOTO US DEPARTMENT OF DEFENSE

Operatie 'Enduring Freedom'. 'De Verenigde Staten zijn bezig met wat een lange oorlog zal worden', aldus de *Strategic Defense Review*

voor de komende vijftig jaar.¹⁴ Oorlog was dus zeker de wereld nog niet uit. De Britse publicist Jason Burke schatte het aantal dodelijke slachtoffers dat tussen 2001 en 2012 was gevallen in de, zoals hij ze noemt, '9/11 wars' op een kwart miljoen; het aantal gewonden op een half miljoen.¹⁵ De Amerikaanse *Strategic Defense Review van 2006* verklaarde in sobere bewoordingen: 'De Verenigde Staten zijn bezig met wat een lange oorlog zal worden'.¹⁶ De *long war*¹⁷ was de term die na enige tijd het begrip *war on terror(ism)* verving. Anderen spraken van een *global counterinsurgency* of hanteerden een scala aan begrippen die poogden het alomvattende karakter van het conflict te verbloemen danwel juist die verheimelijking bloot te leggen.

9 M.A. Ledeen, *The War Against the Terror Masters. Why It Happened. Where We Are Now. How We'll Win*, New York 2003, xvii.

10 I.H. Daalder & J.M. Lindsay, *America Unbound. The Bush Revolution in Foreign Policy*, Washington D.C. 2003.

11 Zie bijvoorbeeld de serie van Bob Woodward, *Bush at War, Plan of Attack, State of Denial*, New York 2003-2007.

12 Zie bijvoorbeeld C. Lynch, 'Is the U.S. Ramping Up a Secret War in Somalia?', *Foreign Policy*, 22 juli 2013; D. Axe, 'Reports: U.S. Military to Help Fight Nigerian Terrorists', *Wired*, 11 november 2011; 'U.S. drones dpy on Boko Haram', *Punch*, 25 mei 2013; B. Oladeji, 'Nigeria: United States Intensifies War Against Boko Haram, Others', *Leadership*, 20 juni 2013.

13 Bennett, Why, 27.

14 <http://cnst.rice.edu/content.aspx?id=246>.

15 J. Burke, *The 9/11 Wars*, London 2011, 505.

16 Geciteerd in Burke, *Wars*, 259.

17 Zie noot 15, 260.

De wereld als slagveld

Zij namen termen in de mond als *discrete military operations*¹⁸, *protracted conflict*,¹⁹ *low-level conflict*,²⁰ *military operations other than war*, *conflicts of wars far from declared war zones*, *internationalized non-international armed conflicts*,²¹ *secret, hidden of clandestine wars*²². Of *conflicts*,²³ *stealth wars*, *remote-control wars*, oorlogen met een *light footprint*, *small wars*, *unconventional warfare*, *ever-expanding dirty wars* of *open-ended wars*.²⁴ Hoe dan ook, de wereld was 'a battlefield', een slagveld voor dit type oorlogen geworden.²⁵ Degenen die hadden gezegd dat de strijd tegen het (islamistisch) terrorisme, na de Eerste en de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog, de Vierde Wereldoorlog zou voortbrengen, leken gelijk te krijgen.²⁶ Vanaf 1989 kwamen westerse legers vaker in actie dan tijdens enig decennium uit de Koude Oorlog, hetzij bij vredesoperaties, hetzij in de 9/11 wars.²⁷

Eeuwige oorlog

Wat misschien wel het meest verbazingwekkend was, was dat er na 9/11 geen terugkeer was naar een 'normale toestand' of anders gezegd: oorlogsgesteldheid werd de normale toestand. Zoals een ouwe rot uit het Amerikaanse inlichtingenbedrijf een half jaar na 9/11 verklaarde: 'Ik ben nog iedere dag verrast, omdat ik dertig jaar lang heb geleerd dat na een crisis de toestand binnen zes tot acht weken weer normaal wordt. Maar deze lui [hij doelde op de regering-Bush] tonen geen tekenen van een verandering. [...] Zij weigeren terug te keren naar een situatie van business-as-usual.'²⁸ Integendeel, Bush en zijn regering creëerden een mondiale tegenstelling die geen nuanceering toeliet. Nadat Bush kort na de aanslagen van 9/11 in het Amerikaanse Congres had verklaard: 'Je bent óf voor ons óf voor de terroristen', zei hij het een jaar later nog eens: 'Er is geen neutraal terrein - geen neutraal terrein in de strijd tussen beschaving en terrorisme [...].'²⁹

Cyberwar

Hoewel ook nu nog de *war on terror* boven aan de veiligheidsagenda staat, dringen zich nieuwe

prioriteiten in het westerse veiligheidsdenken op die eveneens de oorlog als normale toestand omhelzen: de oorlog tegen de georganiseerde misdaad, in de Amerikaanse strategie getypeerd als 'self-perpetuating associations of individuals' (zichzelf instandhoudende groepen individuen),³⁰ en *cyberwar*, al dan niet in combinatie.

Terwijl tal van strategen zich nog afvragen hoe groot de dreiging van *cyberattacks* is, woedt de *cyberwar* reeds in alle hevigheid, bijvoorbeeld tussen de Verenigde Staten en China, tussen de Verenigde Staten en Israël enerzijds en Iran anderzijds, tussen de Amerikaanse overheid en de georganiseerde misdaad en tussen *Anonymous* en staten als Israël of Turkije.³¹

-
- 18 M. Zenko, *Between Threats and War. U.S. Discrete Military Operations in the Post-Cold War World*, Stanford, CA, 2010.
- 19 J.J. Carafano & P. Rosenzweig, *Winning the Long War. Lessons from the Cold War for Defeating Terrorism and Preserving Freedom*, Lanham, MD, 2005, 15.
- 20 D.E. Sanger, *Confront and Conceal. Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power*, 244.
- 21 Chr. Jenks, 'Law from above: unmanned aerial systems, use of force, and the law of armed conflict', in: *North Dakota Law Review*, vol. 85 (2009), 649-671.
- 22 M. Mazzetti, *The Way of the Knife. The CIA, a Secret Army, and a War at the Ends of the Earth*, New York 2013, 4, 11, 13 en 100-101.
- 23 Sanger, *Confront*, 245.
- 24 J. Scahill, *Dirty Wars. The World is a Battlefield*, New York 2013, xxiv, 19 en 282-283.
- 25 Scahill, *Wars*.
- 26 Zie bijvoorbeeld A. de Marenches & D.A. Andelman, *The fourth world war; diplomacy and espionage in the age of terrorism*, New York 1992. Vgl. N. Podhoretz, *World War IV. The Long Struggle Against Islamofascism*, New York 2007; B. Tertrais, *War Without End. The View from Abroad*, New York/London 2005, 24; J. Woolsey, 'World War IV. Speech', 16 november 2002, <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2002/021116-ww4.htm>; Th. Wolton, *Quatrième Guerre Mondiale*, Paris 2005.
- 27 Vgl. Th.M. Barnett, *The Pentagon's New Map. War and Peace in the Twenty-First Century*, New York 2004, 3.
- 28 Mann, *Rise*, 313-314.
- 29 Geciteerd in Tertrais, *War*, 43.
- 30 *Strategy to Combat Transnational Organized Crime. Addressing Converging Threats to National Security*, Washington D.C. 2011, 0.
- 31 Zie S. Gorman & D. Yadron, 'Iran Hacks Energy Firms, U.S. Says', *The Wall Street Journal*, 23 mei 2013; C. Cohn, 'Will the U.S.-Iran Cyber Conflict Escalate?', *National Iranian American Council*, 7 augustus 2013; P. Paganini, 'The cyber capabilities of Iran can hit US', *SecurityAffairs*, 14 augustus 2013; Greenwald, G. en E. MacAskill, 'Obama orders US to draw up overseas target list for cyber-attacks', *The Guardian*, 7 juni 2013; M.J. Gross, 'Silent War', *Vanity Fair*, juli 2013; J. Zarate, *Treasury's War. The Unleashing of a New Era of Financial Warfare* (verschijnt binnenkort); E. Nakashima, 'Chinese hackers who breached Google gained access to sensitive data, U.S. officials say', *The Washington Post*, 20 mei 2013; 'Middle East in spotlight amid escalating cyber attacks', *Alarabya.net*, 19 mei 2013; T. Shanker en D.E. Sanger, 'U.S. Helps Allies Trying to Battle Iranian Hackers', *The New York Times*, 8 juni 2013; A. Egozi, 'Secret wars and why they avoid big conflagrations', *Israel's Homeland Security Home*, 12 August 2013; B. Dorgan, 'Cyber Terror Is the New Language of War', *Huffington Post*, 17 juli 2013.

Desillusie

Wie dacht dat al dit soort oorlogen zou stoppen met de machtswisseling Bush-Obama kwam bedrogen uit. Voor Obama gold niet minder dan voor Bush dat in het huidige tijdsgewricht 'de wereld [...] een slagveld' is, 'en wij bevinden ons in oorlog'.³² Vandaag de dag leven we, aldus de president in 2010, in 'een tijdperk zonder overgaveceremonieën'.³³ Obama maakte meer gebruik van *Special Forces* en *drones* dan zijn voorganger. In de eerste anderhalf jaar van zijn regering vergrootte hij het aantal landen waar Amerikaanse *special operation forces* actief waren van 60 naar 75.³⁴

Drones werden Obama's 'geprefereerde drug'; hij was verliefd geworden op dit wapen, aldus insiders, en kreeg de bijnaam 'de drones-president'.³⁵ Terwijl tijdens de regering van

FOTO: US DEPARTMENT OF DEFENSE

Obama maakt meer gebruik van *Special Forces* en *drones* dan zijn voorganger. Ook voor Obama geldt dat 'de wereld een slagveld' is

George Bush jr. enkele tientallen *drone*-aanvallen plaatshadden, vonden onder Obama's presidentschap tot nu toe honderden *drone*-aanvallen plaats, met duizenden doden, wvwaarvan een groot aantal in Pakistan, een land waarmee de VS officieel niet in oorlog waren.³⁶

Wie meent dat de toespraak van Obama uit mei van dit jaar dit type oorlog zal beëindigen, staat net zo'n desillusie te wachten als degene die op dit gebied een verandering verwachtte van zijn aantreden. Voorlopig kondigt de regering-Obama aan dat de oorlog tegen Al-Qaeda nog 'ten minste tien tot twintig jaar' gaat duren; en dan de rest nog.³⁷ Voor wat specifiek de beëindiging van de *drone*-aanvallen in Pakistan betreft liet de regering-Obama intussen weten dat 'er geen exacte tijdslijn aan te geven valt' en intussen liep het aantal *drone*-aanvallen sinds de speech van Obama

- 32 Scahill, *Wars*, xxiii, 4, 183, 351; P. Baker, 'Obama's Turn in Bush's Bind', *The New York Times*, 9 februari 2013; S.L. Carter, *The Violence of Peace. America's Wars in the Age of Obama*, Philadelphia, PA, 2011, 64; G. Miller, 'As Obama defends counterterrorism tactics, he finds himself in Bush territory', *The Washington Post*, 9 juni 2013; B. Ramsey, 'On drones, Obama is Bush', *The Seattle Times*, 12 februari 2013.
- 33 Geciteerd in Metz en Cuccia, *War*, 14.
- 34 Scahill, *Wars*, 350 en 352-355; K. DeYoung & G. Jaffe, 'U.S. "Secret War" Expands Globally as Special Operation Forces Take Larger Role', *The Washington Post*, 4 juni 2010.
- 35 Vgl. Carter, *Violence*, xi en 169. J.A. Rodriguez, *Hard Measures. How Aggressive CIA Actions after 9/11 saved American Lives*, New York 2012, 251 en 255. Zie ook Sanger, *Confront*, 243-244, 252 en 254; Scahill, *Wars*, 244-247, 250-251, 263; A. Elshout, 'De Amerikaanse drone', *de Volkskrant*, 22 juni 2013.
- 36 International Crisis Group, *Drones: Myths and Reality in Pakistan*, Asia Report no. 247, 21 mei 2013; H.A. Crumpton, *The Art of Intelligence. Lessons from a Life in the CIA's Clandestine Service*, New York 2012,7; Rhe Bureau of Investigative Journalism, 'Covert War on Terror - the Datasets', <http://www.thebureauinvestigates.com>; Sanger, *Confront*, 244; Carter, *Violence*, 3; M. Bowden, *The Finish. The Killing of Osama bin Laden*, New York 2012, 67 en 71; J. Tandler, 'Known and Unknowns: President Obama's Lethal Drone Doctrine', *Fondation pour la Recherche Stratégique, Note no. 7/13*; N. Turse en T. Engelhardt, *Terminator Planet. The First History of Drone Warfare 2001-2010*, Marston Gate 2012; A. Wright, '"I protest": challenging the war policies of the United States', *Open Democracy*, 22 mei 2013.
- 37 'Text of President Obama's May 23 speech on national security (full transcript)', *The Washington Post*, 23 mei 2013; G. Dyer, 'Pentagon sees "war on terror" lasting 20 years', *Financial Times*, 17 mei 2013; A. Rosenthal, 'The Forever War', *The New York Times*, 17 mei 2013; Ch. Savage & P. Baker, 'Obama, in a Shift, to Limit Targets of Drone Strikes', *The New York Times*, 22 mei 2013; A. Ahmed, 'The Drone War is Far From Over', *The New York Times*, 30 mei 2013; G. Miller, 'Obama's new drone policy leaves room for CIA', *The Washington Post*, 25 mei 2013; S.G. Stolberg, 'Wind Down the War on Terrorism? Republicans Say No', *The New York Times*, 26 mei 2013; Elshout, 'Drone'; Ph.Chr. Ulrich, *Why Obama needs drones. US Drone Policy during the Obama Administration*, Copenhagen 2013. Vgl. P. Miller, 'The War on Terror Must End - but Not Yet', *Foreign Policy*, 31 mei 2013.

op.³⁸ We zijn begonnen aan de eeuwige oorlog, er is *No End to War*.³⁹ *The Forever War*,⁴⁰ de *War Without End*,⁴¹ de *Perpetual War* – om slechts naar een paar recente boeken te verwijzen – is hier en verdwijnt per definitie niet.⁴² De vraag is derhalve: waarom heeft Kant geen gelijk gekregen? Waarom zijn we de weg van de eeuwige oorlog ingeslagen in plaats van die van de eeuwige vrede? De redenen daarvoor zijn te vinden zowel in het feit dat aan Kants voorwaarden voor vrede niet is voldaan, als in het tijdgebonden karakter van zijn opvattingen.

Wat is oorlog?

Hoewel Kant in zijn vredesaanzet nergens een definitie van oorlog geeft, is duidelijk dat voor hem oorlogen beperkt waren tot eendimensionale, interstatelijke, gewelddadige conflicten die begrensd waren in tijd en ruimte. Hij hanteerde 'oorlog' in de traditionele betekenis die *Van Dale's* woordenboek er nog steeds aan geeft: 'strijd tussen twee of meer volken'. Intussen bestaan er ruimere definities die slechts het georganiseerde, doelbewuste en politieke karakter van de strijd en de (extreme) gewelddadigheid ervan benadrukken.⁴³ Zij bevinden zich binnen de nog ruimere kaders van de definitie die Von Clausewitz aan het fenomeen gaf toen hij schreef: 'Oorlog is een gewelddadige handeling om de tegenstander te dwingen onze wil in vervulling te doen gaan'.⁴⁴ Kant had nog geen zicht op het hedendaagse type multidimensionale conflicten met niet-statelijke actoren, zonder een formeel begin en eind van de gevechtshandelingen, gewapende conflicten die vaak de vorm aannemen van burgeroorlogen, *insurgencies* of zogeheten vredesoperaties, compleet met afdwinging, overigens juist typen oorlogen die bekendstaan om hun relatief lange duur.⁴⁵

Nieuw type terrorisme

De strijd tegen het terrorisme, verklaarde de Amerikaanse minister van Defensie Donald Rumsfeld twee weken na de aanslagen van 9/11, zou niet eindigen met een beslissende slag of formele overgave. Het ging bij de strijd tegen het nieuwe type terrorisme namelijk om 'een brede, duurzame en veelzijdige inspanning die

bijzonder en opvallend verschilt van eerdere inspanningen. Het ligt in de aard van het verschijnsel dat er niet op kan worden gereageerd met een massale aanval of invasie. Het is een veel subtieler, genuanceerder, moeilijker en schimmiger complex van problemen'.⁴⁶ Niet alleen was de oorlog tegen het terrorisme een tamelijk 'vormloze'⁴⁷ strijd tegen een strijdwijze, vanaf het begin waren de doelen daarbij bovendien zo ambitieus dat een begrenzing in de tijd moeilijk was.⁴⁸ De vijand was divers en verspreid. Zoals Nederland eind negentiende eeuw militair optrad tegen onhandelbare zelfbestuursgebieden in Nederlands-Indië, zo stelden de recente Amerikaanse regeringen zich teweer tegen de mogelijkheden die *failed states* aan terroristen bieden: 'we moeten hen de vrijplaatsen ontzeggen overal waar we dat kunnen'; een opstelling die noodzakelijkerwijs een aantasting van soevereiniteit betekent.⁴⁹

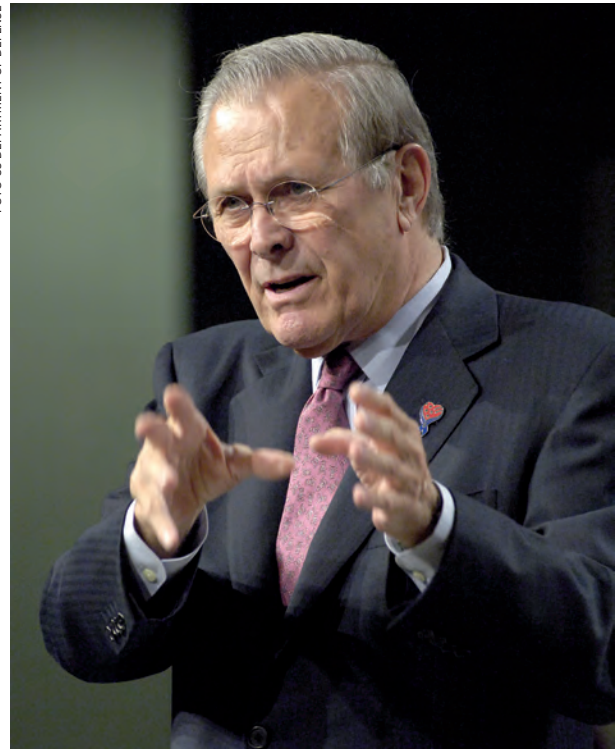
- 38 M.R. Gordon, 'Kerry, in Pakistan, Expresses Optimism on Ending Drones Strikes Soon', *The New York Times*, 1 augustus 2013; M. Mazzetti & M. Landler, 'Despite Administration Promises, Few Signs of Change in Drone Wars', *The New York Times*, 2 augustus 2013.
- 39 W. Laqueur, *No End to War. Terrorism in the Twenty-First Century*, New York 2003.
- 40 D. Filkins, *The Forever War. Dispatches from the War on Terror*, London 2008.
- 41 Tertrais, *War*.
- 42 B.W. Robbins, *Perpetual War. Cosmopolitanism from the Viewpoint of Violence*, Durham, NC, 2012; Scahill, *Wars*, 513.
- 43 Zie <https://en.wikipedia.org/wiki/War> of <http://de.wikipedia.org/wiki/Krieg>.
- 44 'Der Krieg ist [...] ein Akt der Gewalt, um den Gegner zur Erfüllung unseres Willens zu zwingen', C. von Clausewitz, *Vom Kriege*, Buch I, Kapitel 1, Abschnitt 2.
- 45 De negentig *insurgencies* die sinds de Tweede Wereldoorlog begonnen zijn duurden, als het al mogelijk was een eind vast te stellen, gemiddeld dertien jaar, W.L. Perry & J. Gordon IV, *Analytic Support to Intelligence in Counterinsurgencies*, Santa Monica, CA, 2008, 2-3.
- 46 Geciteerd in A. Simons & D. Tucker, 'United States Special Operations Forces and the War on Terrorism', Th.R. Mockaitis & P.B. Rich (red.), *Grand Strategy in the War against Terrorism*, London/Portland, OR, 2003, 77. Vgl. ook de woorden van nationale veiligheidsadviseur Condoleezza Rice op Fox News in november 2002: 'We're in a new kind of war, and we've made very clear that it is important that this kind of war be fought on different battlefields', geciteerd in Scahill, *Wars*, 78.
- 47 Vgl. N. Mailer, *Why Are We At War?*, New York 2003, 81-82.
- 48 Vgl. P. Gilbert, *New Terror, New Wars*, Edinburgh 2003, 44.
- 49 Paul Wolfowitz tegenover CNN, geciteerd in Scahill, *Wars*, 77. Vgl. B. de Graaff, 'Tegenbeeld en evenbeeld. Westerse interventies in falende staten toen en nu', M. Bloembergen en R. Raben (red.), *Het koloniale beschavingsoffensief. Wegen naar het nieuwe Indië, 1890-1950*, Leiden 2009, 295-319; Barnett, *Map*, 7; Bowden, *Finish*, 79-81; K. Cragin, 'The Strategic Dilemma of Terrorist Havens Calls for Their Isolation, Not Elimination', B.M. Jenkins and J.P. Godges (red.), *The Long Shadow of 9/11. America's Response to Terrorism*, Santa Monica, CA, 2011, 113-120; G. Spörl, 'Interview with Ahmed Rashid. The West Should "Change Its Approach to Failing States"', SpiegelOnline, 31 december 2012; Tertrais, *War*, 101.

Internet

En wat geldt voor *failed states* in de realiteit, is niet minder waar voor de virtuele werkelijkheid van het internet, ‘s werelds grootste onbeheerste ruimte’.⁵⁰ Deze opstelling is een reactie op de democratisering van geweld, en van oorlogvoering in het bijzonder, een tendens waarbij zogeheten *super* of *hyper-empowered* individuen steeds beter in staat zijn een oorlog te beginnen en winnen.⁵¹

President Bush verklaarde dat de ‘war on terror’ weliswaar begon met ‘Al-Qaeada maar daarmee niet eindigt. Die zal niet eindigen voordat elke terroristische groep die wereldwijd kan opereren gevonden, gestopt en verslagen is.’ De president was zich er ten volle van bewust dat dit ‘een langdurige veldtocht’ vergde, ‘een moeilijke strijd van onbepaalde tijdsduur’. Vice-president Cheney meende zelfs: ‘[Er] zal misschien wel nooit een eind aan komen. In elk geval niet tijdens ons leven.’⁵²

FOTO US DEPARTMENT OF DEFENSE

Twee weken na 9/11 verklaarde Donald Rumsfeld dat de strijd tegen het terrorisme niet zou eindigen met een beslissende slag of formele overgave

- 50 E. Schmidt en J. Cohen, *The New Digital Age. Reshaping the Future of People, Nations and Business*, New York 2013, 3. Zie ook G.C.M. Moura, *Internet Bas Neighborhoods*, Amsterdam 2013.
- 51 Th.L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, New York 2000, 14-15, 140, 192, 211, 269, 398 en 462; S. Gayken, *Cyberwar. Das Internet als Kriegsschauplatz*, München 2011, 195; F. Zakaria, *The Future of Freedom. Liberal Democracy at Home and Abroad*, New York 2003, 15-16; J. Robb, *Brave New War. The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*, Hoboken, NJ, 2007, 8, 19, 74 en 139-142; Laqueur, *End*, 10.
- 52 Geciteerd in G. Kolko, *Another century of war?*, New York 2002, 2-3. Zie ook Scahill, *Wars*, 48.
- 53 Zie Wolton, *Guerre*, 210; Tertrais, *War*, 95; R. Aslan, *How to Win a Cosmic War. God, Globalization, and the End of the War on Terror*, New York 2009, xix.
- 54 Zie M.M. Aid, *Intel Wars. The Secret History of the Fight Against Terror*, New York 2012, 153; R. Baer, ‘Taliban Imposter: The US Doesn’t Know Its Enemy’, *Time*, 28 november 2010, <http://www.time.com/time/nation/article/0,8599,2033376,00.html>; Burke, *Wars*, xix en 501; B. Connable, *Embracing the Fog of War. Assessment and Metrics in Counterinsurgency*, Santa Monica, CA, 2012; Th.X. Hammes, *The Sling and The Stone. On War in the 21st Century*, St. Paul, MN, 2006, 225-226 en 230; R. Maddow, *Drift. The Unmooring of Military Power*, New York 2012, 210; J. Marcus, ‘Spent force: Are wars still winnable?’, *iBBC News*, 6 maart 2013; H.R. McMaster, ‘The Pipe Dream of Easy War’, *The New York Times*, 20 juli 2012; Metz en Cuccia, *War*, 12; Chr. Paul, ‘Winning Every Battle but Losing the War Against Terrorists and Insurgents’, B.M. Jenkins en J.P. Godges (red.), *The Long Shadow of 9/11. America’s Response to Terrorism*, Santa Monica, CA, 105-111; Sanger, *Confront*, 28, 244, 422 en 435-436; Tertrais, *War*, 92; K. Patton, *Sociocultural Intelligence. A New Discipline in Intelligence Studies*, New York 2010; A. Strick van Linschoten en F. Kuehn, *An Enemy We Created. The Myth of the Taliban/Al Qaeda Merger in Afghanistan, 1970-2010*, London 2012; Turse een Engelhardt, *Planet*, 16-17, 25, 28; R.F. Worth, ‘Can We Imagine the Life of a Terrorist?’, *The New York Times*, 14 juni 2013; Zenko, *Threats*, 2.

Geen definitieve overwinning

Door de verscheidenheid aan groepen, die soms menen een wereldwijde, kosmische strijd te voeren, is het inderdaad moeilijk, zo niet onmogelijk een definitieve overwinning te behalen.⁵³ Wegens het ontbreken van concretere maatstaven voor overwinning en een onhelder begrip van de tegenstander kan zo’n oorlog inderdaad niet anders dan eindeloos zijn en moest het Amerikaanse strategische denken wel vervallen in het winnen van veldslagen in plaats van het behalen van strategische overwinningen.⁵⁴

De introductie van de preventieve oorlog

Het gebrek aan begrenzing van de strijd in de tijd komt mede door het karakter van terrorisme. Een aanslag staat daarbij niet op zichzelf, maar houdt ook een dreiging of belofte in:

na deze aanslag kan er nog één volgen. En sinds de jaren negentig van de vorige eeuw is die dreiging uitgebreid tot de mogelijkheid van een zogeheten CBRN-aanslag, een aanslag met een chemisch, bacteriologisch, radiologisch of nucleair karakter, waarop vergelding niet kan uitblijven. Sterker nog, vice-president Dick Cheney formuleerde de doctrine dat als er één procent kans is op een (nucleaire) dreiging van een terroristische groepering, de Amerikaanse regering daarop moet reageren 'als een zekerheid in termen van onze respons'.⁵⁵

In soortgelijke termen verklaart een document van het Amerikaanse ministerie van Justitie getiteld 'Lawfulness of a Lethal Operation Directed Against a U.S. Citizen' ('Wettigheid van een dodelijke operatie gericht tegen een Amerikaans burger') dat een *drone*-aanval op een Amerikaans burger, waar dan ook ter wereld, gerechtvaardigd is, ook als er geen sprake is van 'onomstotelijk bewijs dat een specifieke aanval op Amerikanen zal plaatshebben in de nabije toekomst'.⁵⁶

Anders dan ten tijde van de Koude Oorlog tegenover andere grote mogendheden zou *deterrence* (afschrikking) tegenover terroristen die niet bang zijn te sterven namelijk niet meer werken.⁵⁷ Waar ten tijde van de Koude Oorlog de angst voor een atomair conflict nog een rem was op oorlogvoering, is zij er nu een stimulans voor. Deze gedachtegang leidde tot de doctrine van *pre-emption*, zoals vastgelegd in de *U.S. National Security Strategy* van 2002.⁵⁸

In de woorden van Bush: 'We moeten de strijd verplaatsen naar de vijand, zijn plannen ontwrichten en de ergste dreigingen te lijf gaan voordat zij de kans krijgen op te komen'.⁵⁹

Diezelfde gedachte beheerst de Amerikaanse, en niet alleen de Amerikaanse, cyber-strategie.⁶⁰ In de cyber-wereld, zo is het idee, werkt *deterrence* namelijk al even weinig.⁶¹ Anders dan bij reguliere oorlogvoering overschrijdt men bij cyberwar bijna ongemerkt nationale grenzen. Cyberwars kennen geen slagvelden, maar *battlespaces*, waar de ene aanval de andere uitlokt en wereldburgerschap onbedoeld een realiteit is geworden.⁶² Omdat zeker in de niet-virtuele

wereld staten ertoe blijven doen, kunnen aanvallen in de virtuele wereld leiden tot militaire reacties in de reële wereld; dat recht behoudt de Amerikaanse regering zich althans voor.⁶³

Hoe minder slachtoffers, des te meer en des te langere oorlog⁶⁴

Persoonlijk zou ik een definitie van oorlog willen hanteren die de volgende elementen omvat: het onderscheid tussen twee of meer entiteiten die elkaar vijandig bejegenen op politiek, economisch of religieus gebied en waarbij in elk geval een van de partijen probeert de ander haar wil op te leggen, het georganiseerde karakter van de strijd en een zekere mate van bestendigheid van het conflict. In zo'n definitie zegt oorlog niets over de aantallen fysieke slachtoffers, over de duur van individuele conflicten of over de vraag of die oorlogen al dan niet 'officieel verklaard' zijn.

Oorlogen zonder doden

Oorlogen zonder doden zijn voorstelbaar, bijvoorbeeld als partijen uitsluitend gebruik-

-
- 55 R. Susskind, *The One Percent Doctrine. Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies Since 9/11*, London 2006, 62 en 150; Carter, *Violence*, 31 en 33.
- 56 Scahill, *Wars*, 514 en 352.
- 57 Tertrais, *War*, 93.
- 58 Geciteerd in Mann, *Rise*, 329.
- 59 Carter, *Violence*, 19; Daalder & Lindsay, *America*, 13, 119 en 121; Mann, *Rise*, 199-200, 202-203, 214 en 327.
- 60 Sanger, *Confront*, 247, 264-265 en 268; N. Shachtman, 'The Pentagon Project Makes Cyberwar as Easy as Angry Birds', *Danger Room*, 28 mei 2013; Th. Shanker, 'Pentagon Is Updating Conflict Rules in Cyberspace', *The New York Times*, 27 juni 2013; B. Schneider, 'Has U.S. started an Internet war?', *CNN*, 18 juni 2013; W. Strobel en D. Charles, 'With troops and techies, U.S. prepares for cyber warfare', *Reuters*, 7 juni 2013.
- 61 Sanger, *Confront*, 267-268; Th. Darnstädt, Th. M. Rosenbach en G.P. Schmitz, 'Arming for Virtual Battle. The Dangerous New Rules of Cyberwar', *SpiegelOnline*, 4 april 2013. Vgl. luitenant-generaal Michael Flynn, geciteerd in Bowden, *Finish*, xii.
- 62 Sanger, *Confront*, 265-266.
- 63 Sanger, *Confront*, 268-269; Shanker, 'Pentagon'. Zie ook B.D. DeCoster, *Crime or War: Cyberspace Law and its Implications for Intelligence*, Carlisle Barracks, PA, 2011; M.N. Schmitt (ed.), *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Prepared by the International Group of Experts at the Invitation of the NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Cambridge 2013.
- 64 Juist het gegeven dat een oorlog met minder slachtoffers de waarschijnlijkheid van oorlog groter maakte was al in de negentiende eeuw reden voor Florence Nightingale om zich te verzetten tegen de oprichting van het Rode Kruis, Ph. Gourevitch, 'Alms Dealers', *The New Yorker*, 11 oktober 2010, 105-106.

Tot nu toe vonden onder Obama's presidentschap honderden drone-aanvallen plaats, met duizenden doden. Obama heeft als bijnaam 'de drone-president'

maken van *non-lethal* (niet-dodelijke) wapens,⁶⁵ als oorlogen exclusief worden uitgevochten tussen robots (als men tenminste een kapotte robot niet dood verklaart) of als daadwerkelijke oorlogen zich uitsluitend in het virtuele domein of met behulp van onbemande ruimteschepen of -projectielen in *outer space* voltrekken.

In mijn opvatting zijn dus zelfs oorlogen zonder fysiek of kinetisch geweld mogelijk, zoals in een cyberwar of in een oorlog die louter gericht is op maatschappelijke verstoring van processen

bij de tegenstander, bijvoorbeeld met behulp van *information operations*. Zulk optreden bevindt zich nog steeds binnen de begrenzing die Von Clausewitz aan het begrip oorlog gaf.⁶⁶ Deze (bijna) schone oorlogen waren niet het type oorlogen dat Kant voor ogen had. In zijn oorlogen was sprake van zichtbaar fysiek geweld. Oorlogen vonden in zijn tijd plaats tussen staten die elkaar over land of water konden bereiken. Het luchtruim, de kosmische ruimte of *cyberspace* waren hem als oorlogsarena's onbekend.

Juist deze nieuwe strijdtoneelen maken het mogelijk om oorlog te onttrekken aan het oog van een burgerij die de staat zou kunnen corrigeren in zijn (militaire) optreden. Of het nu gaat om drone-aanvallen in bijvoorbeeld Pakistan, om cyberwar of om ruimteoorlogen, het zijn, gezien vanuit het Westen, *remote-control* oorlogen met veelal weinig of weinig zichtbare risico's voor de daders.⁶⁷ Dit type oorlog is voor velen in het Westen een *phoney war*, een *drôle de guerre*, 'de meest openbare "geheime" oorlog uit de moderne

65 Vergelijk S. Orbons, *Non-Lethality in Reality. A Defence Technology Assessment of its Political and Military Potential* (diss. UvA), Breda 2012.

66 Maar niet binnen de begrenzingen van het Correlates of War Project, dat een ondergrens hanteerde van 1000 aan het strijdgewoel gerelateerde doden, hetzij voor het gehele conflict, hetzij op jaarbasis, M.R. Sarkees, 'Defining and Categorizing Wars', M.R. Sarkees en F.W. Wayman, *Resort to War. A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars, 1816-2007*, Washington D.C 2010, 39-73. D. Garrie, 'Cyber Warfare: What Are the Rules?', *The Huffington Post*, 17 juni 2013 betoogt evenwel dat in het licht van cyberwar er een noodzaak is ontstaan voor een herdefiniëring van het begrip 'oorlog'. Vergelijk Metz en Cuccia, *War*.

67 Zie Mazzetti, *Way*, 100

tijd',⁶⁸ een oorlog die er is en die er tegelijk niet is, maar waarvan we incidenteel in de vorm van terroristische aanslagen op het thuisfront of in de vorm van computermalheur iets merken.

Oorlog als klein ongemak

Het is klein ongemak, vergelijkbaar met het nagelschaartje of het flesje parfum dat we niet mee aan boord van het vliegtuig mogen nemen, dat ons eraan herinnert dat er een oorlog gaande is. Oorlog is een soort achtergrondruis geworden, zoals muzak in een winkelcentrum, die meestal niet bewust door ons wordt opgemerkt, totdat de muziek even iets schriller klinkt of we bepaalde tonen menen te herkennen. De bevolking in de westerse wereld vindt het goed dat officiële instanties preventieve en offensieve acties uitvoeren in het kader van de cyber-oorlog 'to disrupt, deny, degrade or destroy',⁶⁹ om het handelen van de tegenstander 'onmogelijk te maken',⁷⁰ zoals zij er ook meestal schouderophalend aan voorbijgaat dat *drones* in een onverklaarde oorlog met *Hellfire*- of andere raketten slachtoffers maken onder potentiële of werkelijke terroristen, en soms ook onschuldige burgers die zich op de verkeerde plaats bevinden.⁷¹ Intussen heeft in het kader van dit type oorlogen niet alleen een 'policification' van de strijdkrachten plaats,⁷² maar evenzeer een militarisering van de politie.⁷³ Juist door de trivialisering ervan wordt oorlog 'a state of mind', een geestesgesteldheid, die geleidelijk het hele leven doordringt.⁷⁴ Maar door diezelfde lichtvoetigheid wordt het tegelijk ook steeds moeilijker het nieuwe type oorlogen beslissend te beëindigen dan wanneer er grootschalig geweld zou worden ingezet.⁷⁵ De eeuwige oorlog is tegelijk triomf en nederlaag van de oorlogvoering.

De risico's van machts- en geweldmonopolies

Kant ging uit van het statenstelsel zoals hij dat kende in 1795, toen er nog sprake leek van machtsevenwicht. Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie en het Warschaupact rond 1990 waren de Verenigde Staten de enige overgebleven supermacht in een wereld waarin landen en groepen niet langer verankerd waren door de

dichotomie van de Koude Oorlog. Aan militair optreden van de Amerikaanse regering werden vanuit Moskou niet veel restricties meer opgelegd en de Verenigde Staten konden het zich permitteren zich eveneens weinig aan te trekken van de NAVO en de Veiligheidsraad van de VN.⁷⁶

Eenzijdige Amerikaanse avonturen

Van een door het recht of een vredesbond gedragen internationale orde, een van Kants voorwaarden voor vrede, was dus geen sprake. Dit leidde tot een reeks van eenzijdige Amerikaanse avonturen, hoogstens geschraagd door *coalitions of the willing*. In dit uitzonderlijke tijdperk van Amerikaanse dominantie konden de Verenigde Staten nieuwe doctrines en technieken hanteren die zich, wanneer anderen zich deze eigen hebben gemaakt, als een boemerang tegen de 21-ste eeuwse Faust zullen keren en verder bijdragen aan het begrip 'eeuwige oorlog'.⁷⁷

68 Turse en Engelhardt, Planet, 33.

69 J.T. Richelson, 'National Security Agency Tasked with Targeting Adversaries' Computers for Attack Since Early 1997, According to Declassified Document' - National Security Archive Electronic Briefing Book No. 424, <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB424> Zie ook T. Eshel, 'Defense White Paper Outlines French Cyberwarfare Priorities', http://defense-update.com/20130504_france_livre_blanc_cybersecurity.html.

70 Jaarverslag Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst 2012, 13.

71 Robbins, War, 5; The Bureau of Investigative Journalism, 'Leaked Pakistani report confirms high civilian death toll in CIA drone strikes', <http://www.thebureauinvestigates.com>, 22 juni 2013.

72 R. Crelinsten, Counterterrorism, Cambridge/Malden, MA, 2009, 84.

73 R. Balko, Rise of the Warrior Cop. The Militarization of America's Police Forces. New York 2013; idem, 'Rise of the Warrior Cop', The Wall Street Journal, 25 juli 2013.

74 R.J. González, Militarizing Culture. Essays on the Warfare State, Walnut Creek, CA, 2012; E. Sangster, 'Militarising Education', Open Democracy, 27 november 2012.

75 Vergelijk Sanger, Confront, 244 en 422.

76 R. Kagan, Balans van de macht. De kloof tussen Amerika en Europa, Amsterdam 2003, 59-60 en 96.

77 Scahill, Wars, 520. Over de verspreiding van drones zie K. Roberts, 'When the Whole World Has Drones', National Journal, 23 maart 2013; A. Erickson & A. Strange, 'China Has Drones. Now What?', Foreign Affairs, 23 mei 2013; G. Ingersoll en M. Kelley (2013), 'America Is Setting a Dangerous Precedent for the Drone Age', Business Insider, 9 januari 2013; G. Cohen, 'Defense Minister on Sinai Drone Strike: Israel respects Egypt's sovereignty', Haaretz, 11 augustus 2013; 'German Police Shoot Down Model Plane Terror Plot', SpiegelOnline, 25 juni 2013; J. Kaiman en J. McCurry (2013), 'Japan and China step up drone race as tensions build over disputed islands', The Guardian, 9 januari 2013; J. Michaels, 'Experts: Drones basis for new global arms race', USA Today, 9 januari 2013; Q. Siddique, 'The United States' Drone Program in Pakistan: An Analysis of the Efficacy and the Pakistani Government's Complicity', SISA Report no. 4, 8 april 2013, 8 en 54; Turse en Engelhardt, Planet, 14-015, 31; J. Warrick, 'Russian, Iranian technology is boosting Assad's assault on Syrian rebels', The Washington Post, 2 juni 2013; P. Rogers, 'An asymmetrical drone war', Open Democracy, 19 augustus 2010; idem, 'An arms craze: drones to lasers', Open Democracy, 2 mei 2013; Zenko, Reforming, 17-21.

Deze Amerikaanse *hybris* (overmoed) werd mede mogelijk gemaakt door een unieke en nog steeds voortschrijdende uitbreiding van de macht van de Amerikaanse president op de terreinen van de buitenlandse politiek en oorlogvoering na 9/11 ten koste van het Amerikaanse Congres.⁷⁸ Door hun gelijkgestemdheid ten aanzien van de *war on terror* verstrekten de democraten en de republikeinen de president een blanco cheque.⁷⁹ In het verleden waren noodbevoegdheden van de president na verloop van tijd weer verdwenen, merkte terrorismedeskundige Brian Jenkins in juni 2013 op: 'Maar we verkeren nu in een situatie [de *war on terror*] die geen definitief einde kent. Als er geen eind is, dan accumuleren deze bevoegdheden en accumuleren en accumuleren. Dit is het fundamentele verschil. Wat we in stelling brengen wordt een permanent onderdeel van het landschap'.⁸⁰

De eeuwige oorlog is tegelijk triomf en nederlaag van de oorlogvoering

Terwijl Kant uitging van republieken van gelijkwaardige staatsburgers met een sterke beleidsinvloed, heeft de Amerikaanse bevolking en haar vertegenwoordigers geen greep meer op het defensiebeleid van de president, voor wie geldt: er zijn strijdkrachten en ze worden

gebruikt, punt uit. Zoals de Amerikaanse politiek commentator Rachel Maddow het uitdrukt: 'oorlogvoeren is een vrijwel autonome functie van de Amerikaanse staat geworden. Het stopt nooit.'⁸¹

Voor zover er sprake is van invloed buiten de sfeer van de uitvoerende macht, komt die van het door Eisenhower al onderkende militair-industriële complex, sinds 9/11 aangevuld met een *intelligence & security*-component.⁸² De ontwikkeling van een dergelijk specifiek deelbelang had Kant niet voorzien bij zijn veronderstelling dat de algemene wens naar welvaart zich tegen de oorlog zou keren.

Paradox

Wat Kant wel goed had voorzien, was dat een gewapende burgerij, die slechts voor zelfverdediging in actie zou komen, een betere garantie tegen oorlog was dan een beroepsleger. Dienstplichtigen maken een oorlog zicht- en voelbaarder dan een beroepsleger waarbij de samenleving minder direct betrokken is. Sinds het interbellum hebben er nog nooit zo weinig Amerikanen gediend in de strijdkrachten als de afgelopen jaren. Hoewel de Verenigde Staten de afgelopen tien jaar in twee langdurige oorlogen verwickeld zijn geweest, geeft de helft van de Amerikaanse bevolking aan zelfs niet marginaal door die oorlogen geraakt te zijn.

Juist omdat de verstoring van het maatschappelijk leven zo gering is geweest, is het gemakkelijker geworden deze fysieke oorlogen te voeren.⁸³ Dit is dus wederom een paradox: hoe minder militairen, des te meer oorlog.

'Covert wars'

Aan een van allerbelangrijkste voorwaarden van Kant voor eeuwige vrede, non-interventie, is de laatste decennia allerminst voldaan. Ten eerste wordt er in het kader van vredesoperaties ingegrepen in andere landen vanuit de redenering dat een land dat niet kan (of wil) voorzien in de bescherming van essentiële rechten van zijn burgers, zijn recht op soevereiniteit verspeelt. Het verlangen in zo'n geval niet

78 Vergelijk Bowden, *Finish*, 70; Sanger, *Confront*, New York 2013, xii en 422; Ch. Savage, *Takeover: The Return of the Imperial Presidency and the Subversion of American Democracy*, New York 2008; Carter, *Violence*, 185; Scahill, *Wars*, xxiii, 9-12, 19-20, 24-25, 175, 352, 354 en 453-454; A. Rosenthal, 'The Forever War', *The New York Times*, 17 mei 2013; R. Brooks, 'The War Professor. Can Obama finally make the legal case for his war on terror?', *Foreign Policy*, 23 mei 2013.

79 Robbins, *War*, 5.

80 Geciteerd in F. Kaplan, "The Foundation of a Very Oppressive State", *Slate Magazine*, 7 juni 2013.

81 Maddow, *Drift*, 202-203, zie ook *ibidem*, 7-8, 149, 153-154.

82 Vgl. T. Engelhardt, 'The Enemy-Industrial Complex. How to Turn a World Lacking in Enemies into the Most Threatening Place in the Universe', *TomDispatch.com*, 14 april 2013, http://www.tomdispatch.com/post/175687/tomgram%3A_engelhardt_the_cathedral_of_the_enemy; W.M. Arkin, *American Coup. Martial Life and the Invisible Sabotage of the Constitution*, New York (verschijnt binnenkort).

83 Maddow, *Drift*, 202.

FOTO US DEPARTMENT OF DEFENSE

'Aanvallen met drones, cyberwar of ruimteoorlogen zijn gezien vanuit het Westen 'remote control' oorlogen met veelal weinig of weinig zichtbare risico's voor de daders.' Op de foto: een Hellfire-raket

te volstaan met het opleggen van een negatieve vrede (het tot zwijgen brengen van wapens), maar invulling te geven aan een positieve vrede⁸⁴ draagt bij aan de verlenging van conflicten.

Maar ook buiten het kader van vredesoperaties wordt herhaaldelijk militair geïntervenieerd in andere landen, veelal op weinig transparante wijze. Met zijn kritiek op sluipmoord, gif mengen of het uitlokken van verraad keerde Kant zich juist tegen zogeheten *covert wars*, *covert operations* en *covert acts*, die vaak mede gedragen worden door *intelligence*.

Het onderscheid tussen inlichtingen- en militaire operaties is de laatste jaren steeds verder vervaagd. Het Pentagon en de CIA zijn bijvoorbeeld steeds meer op elkaar gaan lijken. De CIA is een 'moordmachine'⁸⁵ geworden en het Pentagon een halve spionageorganisatie,

waardoor een dusdanig militair-*intelligence* complex is ontstaan dat er gesproken kan worden van zogeheten *intel wars*.⁸⁶

84 L. May, *After War Ends. A Philosophical Perspective*, Cambridge 2012.

85 Zie bijv. S. Ackerman, 'How the CIA Became "One Hell of a Killing Machine"', *Wired*, 9 februari 2011; J. Shashanki, 'America's Killing Spree', *The World Today*, August and September 2013; T. Harnden, 'Obama in Thrall to CIA Killing Machine', *Real Clear Politics*, 16 april 2013; F. Kaplan, 'Killing Machine', *The New York Times*, 10 mei 2013; D. Bates, 'Post 9/11 CIA has become a killing machine focused on hunting down terrorists "faster than they can grow them"', *Mail Online*, 2 september 2011; 'America's killing machine', *The Economist*, 13 april 2013.

86 B.G.J. de Graaff, 'Waterboarding, rendition, secret flights and prisons. Verwording of verwezenlijking van inlichtingenvergaring als methode van terrorismebestrijding aan het begin van de 21e eeuw?', M. Kowalski & M. Meeder (eds.), *Contra terrorisme en ethiek*, Amsterdam 2011, 18; Maddow, *Drift*, 198; Mazzetti, *Way*, 4-5; Aid, *Intel Wars*; M. Ambinder & D.B. Grady, *Deep State. Inside the Government Secrecy Industry*, Hoboken, NJ, 2013, 119-120 en 153; Sanger, *Confront*, 79; J. Warrick, *The Triple Agent. The al-Qaeda Mole Who Infiltrated the CIA*, New York 2011, 18; Scahill, *Wars*, 48-60, 93-101, 162, 167-178, 350-351, 353; R. Beckhusen, 'Army Seeks Spy Training for Soldiers', *Defense News*, 16 april 2013.

Als bindmiddel tussen deze militaire en de *intelligence*-component dienen de snel inzetbare *special operation forces*, waarvan het bedrag op de Amerikaanse begroting in het decennium sinds 9/11 is vervienvoudigd.⁸⁷ Juist het *intelligence*-element heeft vanuit zijn specifieke natuur bijgedragen aan het alomvattende en eindeloze karakter van oorlog. Targets werden steeds meer ‘everyone, everywhere’ en anders dan reguliere oorlogen eindigt *intelligence* nooit.⁸⁸

De inzet van *drones*, extra-territoriale arrestaties en gevangenhouding, waarbij het ene land willekeurig waar ter wereld dan ook als een vorm van “‘pre-crime’ justice’ ingrijpt,⁸⁹ heeft van de slachtoffers een soort negatief gedefinieerde wereldburgers gemaakt.⁹⁰ Of zoals Ronald Crelinsten, onderzoeker van het *Centre for Global Studies* van de Canadese Universiteit van Victoria, het formuleerde: ‘Het idee dat de militairen van een land iedereen en alles overal in de wereld maar kunnen observeren, afluisteren, vastleggen en naspeuren en naar believen aanvallen met op afstand bestuurde vliegtuigen of wapens vanuit de ruimte is de ultieme geïndividualiseerde wijze van oorlogvoering’.⁹¹

Tot slot

‘Blijvende veiligheid en aanhoudende vrede vereisen geen eeuwige oorlog’, verklaarde president Obama bij de aanvaarding van zijn tweede ambtstermijn.⁹² Het lijkt een wanhopige poging de realiteit van de eeuwige oorlog, die hij zelf had helpen bevorderen, in overeenstemming te brengen met een Kantiaanse blijvende vrede.

Even scheen de Amerikaanse president zich nog vast te klampen aan het door hemzelf zoekgemaakte idee dat oorlogen altijd gaan over de vrede die erop volgt. Mogelijk was het ook een reactie op kritiek zoals enkele maanden eerder verwoord in de *Washington Post*, waarin Obama werd verweten dat hij het ad hoc karakter van *targeted killings*, geïnitieerd door zijn voorganger, had getransformeerd in een ‘contraterrorismestelsel dat een schijnbaar permanente oorlog mogelijk maakte’.⁹³ Of op de aankondiging van de speciale rapporteur van de Verenigde Naties voor terrorismebestrijding en mensenrechten Ben Emerson in die tijd dat hij een onderzoek zou instellen naar het gebruik van *drones* en *targeted killing* door de VS.

De reden daarvoor was volgens Emerson dat de westerse democratieën inmiddels bezig waren met ‘een wereldwijde oorlog tegen een niet aan een staat gebonden vijand, zonder zich geografische restricties of beperkingen in tijdsduur op te leggen’.⁹⁴ Zo’n 220 jaar na Kants spraakmakende geschrift kan worden geconcludeerd dat de eeuwige vrede uitsluitend heerst op het kerkhof.*

87 R.A. Best & A. Feickert, *Special Operations Forces (SOF) and CIA Paramilitary Operations: Issues for Congress*, Washington D.C. 2009; V.P. Bramble, *Covert Action Lead*. Central Intelligence Agency or Special Forces, Fort Leavenworth, KS, 2007; R.C. Gross, *Different Worlds: Unacknowledged Special Operations and Covert Action*, Carlisle Barracks, PA, 2009; L. Robinson, ‘The Future of U.S. Special Operations Forces’, <http://www.cfr.org/national-security-and-defense/future-us-special-operations-forces/p30323>; E. Schmitt & T. Shanker, ‘A Commander Seeks to Chart a New Path for Special Operations’, *The New York Times*, 1 mei 2013.

88 Sanger, *Confront*, 256 en 261; Aid, *Intel Wars*, 6.

89 Scahill, *Wars*, 352. Zie bijv. ook J. Bravin, *The Terror Courts. Rough Justice at Guantanamo Bay*, New Haven/London 2013; G.L. Carle, *The Interrogator. An Education*, New York 2011; Clarke, *Enemies*, 143-153; S. Grey, *Ghost Plane. The Inside Story of the CIA’s Secret Rendition Programme*, London 2006; Rodriguez, *Measures*; Ph. Sands, *Torture Team. Deception, Cruelty and the Compromise of Law*, London 2008; T. Paglen & A.C. Thompson, *Torture Taxi. On the Trail of the CIA’s Rendition Flights*, Cambridge 2007.

90 Zie M.S. Akbar, ‘Obama’s Forgotten Victims’, *The New York Times*, 22 mei 2013; Roberts, ‘World’; Chr. Woods en A.K. Ross, ‘Secret Justice. Former British Citizen killed by drone strikes after passports revoked’, *The Bureau of Investigative Journalism*, 27 februari 2013.

91 Crelinsten, *Counterterrorism*, 77.

92 Geciteerd in Scahill, *Wars*, 513.

93 G. Miller, ‘Plan for Hunting Terrorists Signals U.S. Intends to Keep Adding Names to Kill Lists’, *Washington Post*, 23 oktober 2012.

94 Geciteerd in Scahill, *Wars*, 520.

* Dit artikel is een bewerking van ‘Why Kant is wrong: the World on its way to eternal war’, H. Amersfoort, R. Moelker, J. Soeters & D. Verweij (eds), in: ‘Moral Responsibility & Military Effectiveness’, *NL ARMS 2013*, Asser Press 2013.